

Gender mainstreaming på polska?

Om normspridningsprocesser i EU

Sofia Rantatalo

Abstract

By the same time as the recent enlargement of the European Union, where Poland became a member, it was officially stated that the gender mainstreaming-policy was to be integrated into every area of EU. NGO:s working as entrepreneurs for the gender mainstreaming norm in Poland supported the accession largely because they believed it would help spreading the norm also on a national level. Qualitatively analyzing the Polish case and the difficulties gender mainstreaming as a norm candidate meets with I contrast expectations with what could actually be EU:s role in this matter.

Arguing that EU is a context with room for spreading norms by both bargaining and socialization, this paper takes a social constructivist approach. Gender mainstreaming as a norm is difficult for EU to apply on their members, and thus was not widely discussed during accession negotiations. In the same time. I argue that EU can influence on a national level anyway, that mainstreaming of gender at every area in EU needs contributions and support also from new member states and that EU can work both as a normative instrument according to the “power of the principle” as a platform for norm entrepreneurs to work on.

Keywords: social constructivism, norms, European integration, gender mainstreaming, Poland

Innehållsförteckning

1 Inledning	6
1.1 Bakgrund	6
1.1.1 Syfte och frågeställning	6
1.2 Metod och disposition	7
1.2.1 Material	8
1.2.2 Metodproblem	9
2 Teori	10
2.1 Socialkonstruktivistiska perspektiv	10
2.1.1 Normer	10
2.1.2 Rationalitet och normer	11
2.2 Normspridning	12
2.2.1 Normentreprenörer	12
2.2.2 Internationella organisationer	13
2.2.3 Från internationell till nationell nivå	14
2.2.4 EU – norm community?	14
2.2.5 Att ta tillfället i akt – Window of Opportunity	15
3 Normkandidaten: Gender mainstreaming	16
4 Normmottagare: Polen	17
4.1 Polen och genus – överblick	17
4.2 Vem vill ha jämställdhet i Polen?	18
4.2.1 Resistent kultur?	18
4.2.2 Politiska skillnader	19
5 Kontext: EU:s östutvidgning	20
5.1 EU och europeisk integration	20
5.2 Östutvidgningen	20
6 EU:s roll	22
6.1 Är Västeuropa mer jämställt än öst?	22
6.2 EU som normentreprenör	24
6.2.1 Institutionaliserad jämställdhet i EU?	24
6.2.2 ...eller officiell norm möter institutionell resistans?	24
6.3 Östutvidgningen som ett Window of Opportunity	25
6.3.1 Agenda-setting	26
6.3.2 Krav och uppfyllande	26
6.3.3 Förhandlingarnas konsekvenser	27
6.4 EU som plattform	27

7 Normspridningsprocesser.....	30
7.1 Övertalning.....	30
7.2 Social inläring	30
8 Slutsatser och kommentarer	32
9 Referenser	35

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I ett öppet brev 2003 kritiserar polska kvinnoorganisationer EU för att tillåta Polen i sina accessionshandlingar ha ett avtal av samma slag som Malta och Irland har: att nationell lagstiftning får stå över eventuell framtida EU-lagstiftning som berör ”moral, kultur och skyddande av livet”. Detta innebär att bl.a. Polens strikta abortlagstiftning förblir onåbar för EU. Avsändarna pekade på att beslutet tagits snabbt, utan debatt, samtidigt som exempelvis jordbrukslagstiftningen fått enorm uppmärksamhet. Detta var inte det första brevet av denna typ, 1998 skrev polska kvinnoorganisationer en appell där kommissionen ombads inte glömma jämställdhetsfrågan i förhandlingarna. (Federation for Women and Family Planning *et al.* 2003; 1998) Förväntningarna på EU var stora från ickestatliga organisationer som arbetar för att normalisera genusperspektiv i polsk politik.

Att Europeiska Unionens östutvidgning i maj 2004 inte bara innebar territoriell och, inte obetydlig, numerär ökning av antalet medlemmar och invånare är uppenbart. Östutvidgningen innebar att flera länder med erfarenheter från andra sidan av 1900-talets järnridå anslöt sig. Dessa har andra erfarenheter av 1900-talets stora sociala förändringar. Det räcker heller inte att ekonomi och institutioner förändras. EU har utvecklats från sitt ursprungliga handels- och fredssamarbete till att idag även beröra gemensamma normer.

Under senare år har *gender mainstreaming* blivit en officiell policy i EU. Den innebär att genusperspektiv ska präglade EU och integreras på alla politikområden. EU-länderna Danmark, Finland, Tyskland, Irland, Nederländerna, Norge, Sverige, Spanien och Storbritannien har egna officiella *gender mainstreaming*-policies, i Österrike, Belgien och Italien finns det på vissa politikområden. Däremot saknas det i de nya medlemsstaterna, t.ex. i Polen. (Grünell och Schaapman 2004). Policyn möter vid östutvidgningen ett Öst- och Centraleuropa, som under 1990-talet genomgått en transformation från kommunistiskt samhällssystem till demokrati och marknadsekonomi, i vilket man talar om *transitionell backlash*: klyftan mellan män och kvinnor har ökat, traditionella könsroller stärkts. Som empiriskt fall för denna studie har jag valt Polen, inte minst då det är ett av de länder där backlashen anses vara störst (t.ex. Fultz och Steinheiber 2004; Bretherton 2001).

1.1.1 Syfte och frågeställning

Jag har valt att se på EU:s *gender mainstreaming*-policy och Polen ur ett

normspridningsperspektiv - gender mainstreaming som en *normkandidat* med potential att inom *kontexten* EU:s östutvidgning kunna spridas till nationell nivå, till *normmottagaren* Polen. Jag undersöker hur olika mekanismer kan fungera för att sprida en norm. Jag undersöker den normkandidat gender mainstreaming kan utgöra, studerar Polen som normmottagare och analyserar EU:s roll som normentreprenör eller som verktyg / plattform för andra normentreprenörer, särskilt ickestatliga organisationer. Frågorna jag ställer är följande:

- *Hur kan man karaktärisera Polen som mottagare av normkandidaten som gender mainstreaming utgör?*
- *Vilken är EU:s roll i att sprida och översätta denna normkandidat till polsk politik?*
- *Hur kan socialkonstruktivismen förklara detta?*

1.2 Metod och disposition

Jag anser mitt empiriska fall Polen vid tidpunkten EU:s östutvidgning utgöra ett intressant exempel på normspridningsmekanismers funktioner. Jag har alltså valt att inte fokusera på en särskild politisk fråga eller policy utan studerar gender mainstreaming som en *norm*.

I det inledande teorikapitlet (kapitel 2) presenterar jag mitt teoretiska ramverk genom att relatera socialkonstruktivistiska teorier till de huvudbegrepp som jag kommer att behandla: normer, normspridning, socialiseringsmekanismer för normspridning. Genom att gå igenom dessa begrepp ”utifrån”, ur ett teoretiskt perspektiv går jag därefter in på mitt empiriska material. Genom att analysera tre komponenter av normspridningsprocessen, nämligen *normkandidaten*, den potentiella *normmottagaren* och *kontexten*, vill jag ge en bild av och bakgrund till situationen som förelåg vid EU-inträdet och vilka aktörer som var involverade. I kapitel 3 behandlas gender mainstreaming-normens karaktär, bakgrund, plats i EU och förväntade funktion, genom kvalitativ textanalys av de dokument som utgör policyn.

I kapitel 4, behandlas *normmottagaren*, Polen, genom en kvalitativ analys av bakgrunden till och dagens diskurs om genus- och jämställdhetsfrågor. Genom intervjuer har jag sedan sökt ta reda på genusedkursens karaktär och aktörer samtidigt som jag genom ett historiskt perspektiv vill analysera konstruktionen av dagens diskurs. Jag försöker ge en bild av den dels kulturella, dels politiska och institutionella, kontext som gender mainstreaming-normen möts av genom att studera retoriken kring begreppet och aktörerna som är inblandade.

I kapitel 5 analyserar jag *kontexten*: EU:s östutvidgning, ur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv på europeisk integration.

Sedan för jag samman dessa komponenter för att i kapitel 6 analysera EU:s

roll som normspridare. I kapitel 7 diskuterar jag sedan hur dessa mekanismer agerade, för att slutligen i kapitel 8 dra slutsatser. Att undersöka normer och förväntningar i relation till Europeisk integration gör att det blir centralt att studera språket; debatten om olika begrepp. Metodvalet att på detta vis studera diskurser grundar sig också i att jag valt studera detta ur en socialkonstruktivistisk synvinkel, en struktur- och interaktionsbaserad teori. Diskurs kan definieras som ett system som reglerar språket och diskussionen; "the formation of statements" (Waever s.199) Socialkonstruktivister sätter gärna fokus på språket. T.ex. skriver Thomas Risse att det är genom diskurser som aktörer uppfattar meningen med sina handlingar (Risse 2004:164), och därmed definierar normer.

1.2.1 Material

Jag har gjort kvalitativa intervjuer med representanter från kvinnoorganisationer i Polen, där vi talat om genus, Polen och EU. Intervjupersonerna jag har talat med kommer från de två största kvinnoorganisationerna: Efka i Kraków och Oska i Warszawa. Verksamheten dessa organisationer bedriver är mycket varierande och projektbaserad, även om Oska beskrivs som främst ett slags informationscentral där andra organisationer kan utbyta information om olika problem kvinnor står inför samt möjligheter att agera inom olika nätverk och t.ex. som i detta fall arbeta mot EU. Efka driver bl.a. en s.k. *feministisk akademi* - diskussionklasser om kvinnofrågor - samt arbetar mycket mot regeringen och riksdagen med lobbying gällande olika politiska frågor. Även andra projekt, t.ex. demonstrationer på kvinnodagen (under namnet *Manifa*) på olika platser, främst i Kraków utgör deras huvudsakliga verksamhet. Jag valde att utforma dessa intervjuer som längre samtal där förberedda frågor utgjorde en bakgrund men där intervjupersonerna ombetts berätta fritt om vad de och deras organisationer arbetat för och hur de ser på EU och Polen. Syftet var dels att ta del av en diskurs förd på ett språk jag inte behärskar, dels att ta del av förväntningar, reaktioner och av det större sammanhang i vilket frågan befinner sig. Händelserna är dessutom så nya att det finns lite dokumenterat. Tillsammans med studier av andrahandsmaterial har jag använt intervjuerna till att kvalitativt analysera retoriken i Polen kring genus i politiken. Jag har velat använda mest material med polskt ursprung, för att kunna få en mer korrekt bild av diskursen i landet, hellre än om det. Charlotte Bretherton's studie "Gender mainstreaming and EU Enlargement – Swimming against the Tide?" utgör ett utländskt material om Polen jag ofta hänvisat till. Hennes studie baserar sig dock på bl.a. intervjuer från Polen, vilket gör att det mer av det inifrånperspektiv jag söker.

Mitt material om EU kommer från officiella dokument från kommissionen, som handlar om östutvidgningen och om gender mainstreaming. Jag har även gjort en kortare intervju med en person vid kontoret för EU-integration i Warszawa i förhoppning att få inblick i deras inställning. Även andrahandskällor som diskuterar relationen mellan EU och Polen används. Valet av dessa officiella källor beror på att det just är den politiska diskursen jag är ute efter. Därför blir strukturer och mönster i officiella uttalanden som reglerar den politiska debatten

intressanta. Att studera diskurser handlar om att värdera olika begrepp som mer eller mindre inflytelserika. Vissa regler inom EU anses viktigare: fördragstexterna och l'acquis communautaire t.ex, som alla medlemsstater måste acceptera fullt ut.

Utifrån detta material kommer jag applicera teorier om processer och normspridningsmekanismer på mitt empiriska fall. Det teoretiska ramverket utgörs av socialkonstruktivistisk forskning om normer, normspridning och EU-integration. Jag kommer senare argumentera för att den socialkonstruktivistiska ansatsen är mest relevant i detta sammanhang.

1.2.2 Metodproblem

Att studera diskurser innebär en relativistisk ansats, vilket gör det opålitligt ur mer traditionell realistisk utgångspunkt. Fallstudier kan kritiseras vara för beskrivande, särskilt då man som här väljer att inte ha en konkret jämförelsereferens. Jag har dock inte ansett det vara avgörande. Ett andra problem är förstås valet av källor. Eftersom texter och intervjuer jag använt mig av förväntas säga något om en särskild diskurs och uppfattningsvärld, ska det ju till att jag använt mig av representativa källor för just dessa diskurser och inte för någonting annat. Valet kan lika gärna kritiseras för att vara för litet som för att vara för detaljbaserat. Ett urval jag gjort är att tala med representanter från jämförelsevis stora organisationer, som också baserar sin verksamhet begrepp som genus och feminism, vilket inte alls är generellt för alla kvinnoorganisationer i Polen. Detta val har jag gjort eftersom dessa organisationer också är de som syns tydligast i lobbying för EU, t.ex. innan folkomröstningen om EU 2003.

Intervjun som forskningsmetod, särskilt denna form av längre samtal som utgör material för kvalitativa analyser, kan påverkas starkt av exempelvis vilka frågor som ligger till bakgrund och vart samtalet leds.

Även intervjupersonernas egna roller är naturligtvis betydelsefulla. Båda intervjupersonerna var unga, engelsktalande, universitetsutbildade och från storstädernas kvinnoorganisationer. Jag bad även att få tala med någon som faktiskt var insatt i EU-frågorna och polska kvinnors situation i ett Europaperspektiv. Detta innebär att de jag talat med antagligen kan sägas varit mer insatta i frågorna och mer positiva till just att fokusera på EU än vad många andra kanske är.

Ett sista problem är studiens partikularism, inte minst med tanke på det snäva valet av empiri. Vad säger Polen om något annat land? Vad säger EU-anslutandet som redan skett om någonting annat? Varför analysera det som redan hänt? Detta kan man självklart kritisera den för, men jag anser att studien till exempel kan säga något om NGO:s och IGO:s normspridande roller, vilket jag återkommer till i slutet av uppsatsen.

2 Teori

2.1 Socialkonstruktivistiska perspektiv

Socialkonstruktivism utgår från att verkligheten är socialt konstruerad. Denna konstruktion sker då aktörer interagerar med varandra, skapar och utbyter idéer och handlingar. *Normen* blir därför extra relevant, då den både skapas av och efterföljs av gruppen. Som Jeffrey T. Checkel (1999) anser jag en konstruktivism, som tar tolkning och struktur på allvar, men ändå är så pass eklektisk att den tillåter viss fokus på aktörens möjlighet att i strukturen göra rationella val, passa studien av normer. Socialkonstruktivismen anses vara ett mellanting mellan realismens stillastående verklighetssyn och relativismens osäkerhet om ifall det finns en objektiv verklighet (t.ex. Adler 1997). För socialkonstruktivisten finns det visst en verklighet, men förståelsen av den beror på tolkning och förståelse, vilket i sin tur beror på vilket kontext man befinner sig i. Socialkonstruktivismens ontologi handlar om konstruktion av *verklighet*, och dess epistemologi om den sociala konstruktionen av *betydelse* (Björkdahl 2002:26).

Just för gender mainstreaming-normen passar också socialkonstruktivism. Catherine Hoskyns skriver om kopplingen konstruktivism och genusperspektiv, att trots att konstruktivism inte har ett uppenbart genusperspektiv, så sätter den fokus på material och ansatser som tidigare setts som irrelevanta, samt att man länkar samman det sociala och det internationella på ett sätt som gör det möjligt för genusperspektivet att komma fram i "the mainstream" (Hoskyns 2004:228).

Däremot gör jag inte en undersökning på basis av feministisk teori: jag kommer inte jämföra och värdera olika normers relevans. Jag kommer heller inte försöka förklara tendenser med genusmaktrelationer i första hand. En sådan analys tror jag skulle kunna använda sig av mina resultat, särskilt som t.ex. Annika Kronsell skriver att då konstruktivism behandlar frågor som identitet och institutioner är den mycket passande för feministisk forskning och feministisk kritik. (Kronsell 2003:14). Slutsatser kan säkert komma att dras från ett sådant perspektiv, men det lämnar jag just nu till någon annan att göra eller i alla fall till framtiden.

2.1.1 Normer

Begreppet *norm* kan definieras och förstås på många olika sätt, men förstås i allmänhet som regler om vad som är korrekt beteende. De skiljer sig från andra regler kanske främst då ingen belöning utlovas för normföljande beteende alternativt sanktion påföljer normbrytande, förutom att man accepteras som en bra

medlem av gruppen. Man följer alltså normer för att man identifierar sig med gruppen, samt för att man vill framstå som bra. (Risse *et al.*1999:8) För socialkonstruktivisterna får dessa regler en större betydelse än för t.ex. rational choice. Normer är starkt sammankopplade med gruppidentitet: individen skapar inte själv en norm utan den både skapas av och förväntas följas av medlemmarna av en särskild grupp. Traditionell rational choice utgår från att aktören gör det som är rationellt vid ett särskilt tillfälle, alltså att han/hon gör det första avgör själv, för det andra agerar situationbundet. Att agera efter normernas regler innebär ibland att sätta gruppens före ens personliga val, och generella regler framför det som är rationellt i just den situationen. I ett internationellt perspektiv innebär det att stater anammar policys på grund av socialt konstruerade internationella normer (Finnemore 1993:593).

Begreppet norm kan jämföras och kontrasteras med begreppet *institution*. För bl.a. sociologiska institutionalister kan det inkludera såväl formella organisationer som andra strukturer, norm är ett exempel, men här definieras också vanemässigt beteende och traditioner. T.ex. March & Olsen definierar institution som en relativt stabil samling vanor och regler som definierar passande beteende (March & Olsen 1998). Men, institutionen har inte nödvändigtvis en värdering i botten, utan institution lägger tonvikt på hur olika beteende regler struktureras tillsammans och interagerar med varandra. Därför utgör normbegreppet någonting som är särskilt intressant att kontrastera med vanor, institutionaliserat beteende. Jag använder därför uttryck som *institutionaliser* av normer.

Idén att integrera genusperspektiv på alla politikområden har kommit att få uttryck i officiell EU-policy. Däremot kan det inte sägas ha utvecklats till en institution. Charlotte Brethertons uttryck för gender mainstreaming: "Swimming against the tide?" (Bretherton 2001) illustrerar en bild av en ny norm som kämpar sig motströms i en kontext som präglas av normer och institutioner med vilka den nya normen inte passar ihop. Det handlar om konkurrens om utrymme, vilket håll som strömmen ska gå. En idé som konkurrerar om utrymme och om att få bli den rådande normen på detta sätt har jag valt att kalla *normkandidat* (jfr Björkdahl 2002).

2.1.2 Rationalitet och normer

Det behöver inte nödvändigtvis vara irrationellt att följa en norm. Man kan resonera för att själva följandet faktiskt är rationellt för att hålla sig väl med gruppens övriga medlemmar. Ofta kanske inte ens aktören följer normen då gruppen inte kontrollerar det?

Två logiker kan avgöra beteende: *the logic of expected consequences* och *the logic of appropriateness*. (March och Olsen 1998:949-952) Trots att båda är individualistiska i det att de tar sin utgångspunkt i att individen avgör till slut, handlar aktören som handlar efter the logic of appropriateness inte efter den vanliga nytto-maximerande logiken utan socialt konstruerade och kända regler som ibland kan vara viktigare för aktören än egna rationella intressen. Thomas Risse lägger till en tredje logik till detta resonemang: *argumentativ* rationalitet. De

som deltar i en diskurs kan övertygas eller övertalas av bra argument om att ändra sina intressen, mål och preferenser (Risse 2000:9).

Man talar också om sociala normers och institutioner konstitutiva effekter då sociala normer inte bara reglerar individers beteende utan också skapar *gruppidentitet* (Risse 2003:163). Normer inte bara *styr* aktörer, utan också *stys* av både aktör och sammanhang. Genom att avgöra vilka normer som gäller i en grupp, stärks de osynliga väggar som inkluderar och exkluderar, skiljer gruppen medlemmar från alla andra. Detta avgörande sker genom diskursiv argumentation.

2.2 Normspridning

Socialkonstruktivismens syn på social interaktion som avgörande för mänskligt handlande gör att normer inte ses som stabila idéer som bara kan översättas in i ett nytt sammanhang. De är snarare i ständig förändring och imiteras av aktörer, med olika slutresultat beroende på rådande kontext och diskurs. Bl.a. Elgström argumenterar för att när en norm tas från en kontext till en annan, handlar mer om att *översätta* än att ta efter normer, p.g.a. skillnaden mellan de kontextuella förhållanden normen möter. (Elgström 2000:458). Det kan exemplifieras med då en internationell norm integreras på nationell nivå, som i detta fall. Den nya normen möter inte ett normativt vakuum utan måste tävla med andra normer och uppfattningar. Det mottagande normerna får varieras, beroende på inte bara dess innehåll, utan på hur den lyckas ”passa in” i kontexten. I vissa fall passar den nya normkandidaten bättre, i andra sämre, ibland måste de slå sig fram till att institutionaliseras, ibland fastnar de på vägen.

2.2.1 Normentreprenörer

Det finns olika teorier om vad och vem som påverkar normers förändring. Sker förändringen ”uppifrån”, från den politiska eliten? Eller ”underifrån”, som konsekvens av att förändrat samhälle? Eller är det så att mindre grupper med starka åsikter, som de tydligt visar och aktivt försöker sprida, orsakar förändringen?

Martha Finnemore och Kathryn Sikkink (1998) introducerar begreppet *normentreprenör*. Dessa är aktörer som genom beteende som bryter mot rådande norm introducerar, argumenterar för och ger exempel på en ny normkandidat. Inte minst är de viktiga för att ”rama in” eller framställa (*framing*) frågan så den för andra framstår i ett särskilt ljus, som mer eller mindre passande i kontexten.

Normentreprenörer kan vara individer och stater lika väl som organisationer. Icke-statliga organisationer (NGOs) verkar ofta på regional eller nationell nivå men har en tendens att bilda och verka i transnationella nätverk, särskilt just då de vill föra fram en norm. Kvinnorörelsen är ett exempel på normentreprenörers verksamhet, för jämställdhetsnormen. Kvinnorörelsen idag består av mycket differentierade åsiktsbildningar om vad jämställdhet är och har olika fokus, men

det finns en tydlig grupp NGOs som arbetar för att se på jämställdhetsfrågan utifrån den sociala dimensionen av kön: *genus*. Då det är denna jämställdhetssyn som kommit att utgöra den officiella policyn i EU är det också denna typ av organisationer jag valt att fokusera på.

2.2.2 Internationella organisationer

Finnemore och Sikkink (1998) talar om olika steg i en norms livscykel: "norm emergence", "norm cascade" och "internalization". Under den första fasen introduceras normen i liten skala. Under mittenfasen får den större utrymme och sprids till allt fler områden. Under den sista fasen blir normen en del av the mainstream, och institutionaliseras i lag, byråkrati och yrken (Finnemore och Sikkink 1998). För att en ny normkandidat att nå ett andra stadium av att institutionaliseras, måste den ofta först institutionaliseras i internationella regler och organisationer, både för att klargöra exakt vad normen och brott mot den är, och för att skapa procedurer för att koordinera dess fortsatta spridning. Finnemore och Sikkink 1998:911).

March och Olsen skriver att medan individuella stater oftast förväntas ha gemensamma mål och normer, medan normer brukar uppfattas som mindre viktiga för internationella organisationer, för vilka uttrycklig rationalitet för medlemsstaternas intressen anses viktigare (March och Olsen 1998:944). Detta är dock en uppfattning som inte delas av alla. Internationella organisationer kan t.ex. få en roll som "Norm Teacher": *normlärare* (Finnemore 1993), vilket kan jämföras med normentreprenörbegreppet. En *bumerangeffekt* uppstår då tryck, riktat mot en stat, kommer både från inhemska normentreprenörer, t.ex. NGOs och från transnationella nätverk och/eller internationella organisationer. I de fall då staten ger efter till dessa påtryckningar, omdefinieras relationen mellan stat, medborgare och internationella aktörer. (Keck och Sikkink 1998:37)

Organisationerna kan också utgöra en alternativ *plattform* för NGOs att påverka på. Sikkink och Margaret Keck skriver om betydelsen av att NGOs agerar i form av transnationella nätverk och samarbetar direkt med internationella organisationer, detta kan t.o.m. underminera staternas positioner: "by producing information that contradicts information provided by states, networks imply that states sometimes lie. NGOs often provide more reliable sources of information to international organizations, but by acting on that information, especially when it explicitly contradicts state positions, international institutions implicitly undermine their foundation as organizations of sovereign states" (Keck och Sikkink 1998:36). Organisationerna kan bli ett *redskap*, som andra normentreprenörer använder för att legitimera sin verksamhet på nationell nivå. Genom att demonstrera exempel på normen kan den internationella organisationen bidra till dess spridning. (Finnemore och Sikkink 1998).

2.2.3 Från internationell till nationell nivå

Jeffrey T. Checkel skriver mer ingående om den process och de mekanismer som gör att normer sprids inom organisationer och till stater. Checkel anser det vara genom *socialisering* och *interaktion* som aktörer tar till sig nya eller förändrade normer och presenterar två mekanismer, som beroende på sammanhang fungerar bättre eller sämre: *sociala protester/mobilisering* och *social inlärning*. Social mobilisering sker då normentreprenörer försöker övertyga och övertala beslutsfattare att ändra sin policy. Normen behöver inte nödvändigtvis som följd av detta internaliseras av beslutsfattarna själva. Övertalningsmekanismen kan användas av t.ex. NGOs som kanske samarbetar i transnationella nätverk. Dessa kan använda sig av internationella normer för att sätta press på beslutstagare att följa efter normerna. Sociala sanktioner sätts emot dem som inte följer normen (Checkel 2001:558).

Social inlärning å andra sidan sker då aktörer, främst beslutsfattare, börjar följa de regler som en ny norm föreskriver inte som ett aktivt val eller som följd av påtryckningar och sanktioner, utan som en konsekvens av inlärning och social interaktion. En internationell organisation där statens beslutsfattare rör sig kan fungera som en alternativ kontext. Om organisationen institutionaliserat en norm och alltid agerar efter den kräver aktörens deltagande där att denne också vänjer sig vis att handla efter normen. Normen kan då på grund av att aktören vänjer sig vid och lär sig att handla efter denna logik, bli en del av aktörens tänkande. När denne sedan rör sig till den andra kontexten (t.ex. nationell nivå) kan han bidra till att sprida normen där. Kanske har aktörens tidigare preferenser ändrats genom denna sociala inlärning. (Checkel 2001:256)

2.2.4 EU – norm community?

EU:s roll som internationells sammanhang inom vilket normer kan spridas till nationell nivå har under senare år diskuterats inom en debatt om EU som *norm community*, en gemenskap i grund och botten baserad på normer. Diskussionen har inte minst kretsat kring att definiera Europa i förhållande till den andre, särskilt då man inte sällan försökt legitimera dessa normer ut något slags historiskt-kulturellt perspektiv. Utan att bege mig för djupt in i en komplex debatt skulle jag vilja kommentera på dess eventuella relevans för gender mainstreaming.

Resonemanget om gender mainstreaming och feminism bygger på att man accepterat tanken på att det finns starka strukturer i samhället som försvårar att uppnå jämställdhet. Detta innebär också att man konstaterar att det är en norm som just går emot huvudfåran, men att det är nödvändigt att göra detta. Samtidigt försöker dess normentreprenörer inom EU och inte minst nämnda NGOs som söker samarbeta transnationellt att argumentera för att det också är en norm som passar väl in i den europeiska identiteten.

Att ha en europeisk union som uttryckligen bygger sin gemenskap på gemensamma normer kan få uppenbara problem, som om hur man ska relatera till andra länder utanför sitt läger. Har man ensamrätt på normerna? Ska man till varje

pris försöka sprida dessa normer? Vad om normerna inte fungerar i kontexten, innebär det att normen dör ut? Jag anser att en socialkonstruktivistisk syn på EU också finner ett mellanläge mellan att se EU som *norm community* och som uppbyggd bara kring rationella samarbeten och förhandlingar, då man ser normerna som i ständig förändring parallellt med policyutveckling och förändring.

2.2.5 Att ta tillfället i akt – Window of Opportunity

Begreppet *Window of Opportunity* brukar användas för att beskriva ett passande tillfälle för att introducera en politisk fråga på agendan, när omgivningen är mer mottaglig. Det kan också ha relevans för normspridande. Likväl som tillfället att förorda en politisk idé eller ta ett svårt beslut kan vara mer eller mindre lämpligt gäller det för introducerandet av och spridandet av en norm. Checkel beskriver fem situationer när en aktör, t.ex. statliga beslutsfattare, är mer öppen för att ta till sig nya normer:

- I en ny eller osäker omgivning, som är det för att frågan är ny, eller till följd av en kris eller stort bakslag för tidigare policy, där ”den övertalade” är mer kognitivt motiverad att analysera ny information
- När ”den övertalade” har få tidigare övertygelser som inte stämmer överens med ”övertalarens” budskap.
- När ”övertalaren” är en auktoritär medlem av in-gruppen som ”den övertalade” tillhör, eller vill tillhöra.
- När ”övertalaren” inte föreläser eller kräver utan istället argumenterar.
- När interaktionen mellan övertalare-övertalad äger rum i mindre politiserade, mer privata omgivningar. (Checkel 2001:562-563)

Ett sätt att se på dessa situationer är just som Windows of Opportunity, goda tillfällen att introducera och sprida en normkandidat. Normer blir relevanta under t.ex. processer då aktörer definierar och omdefinierar sina kollektiva intressen och identitet (Risse *et al.* 1999:9). I perspektiv av stora institutionella och symboliska förändringar, som östutvidgningen, kan man diskutera om det uppstod ett tillfälle där normer som annars inte vara förhandlingsbara blev det för ett tag. Risse *et al.* skriver om normer om mänskliga rättigheter, vilken är en typ av norm som kommit att nära sammankopplas med definitionen av en liberal, demokratisk stat, vilket ju alla medlemmar i EU ska vara. För ett växande EU blir normer kopplade till identitet avgörande för om en stat får vara medlem eller ej. (Risse *et al.* 1999:9) Men är gender mainstreaming en sådan del av identiteten?

3 Normkandidaten: Gender mainstreaming

Orden gender mainstreaming som utgör EU-policyn kan definieras vart och ett för sig. Begreppet *gender*, som på svenska vanligen översätts *genus*, utgör perspektiv på jämställdhetsfrågan som går in könets sociala och de problem som uppstår i, och på grund av, relationen mellan könsrollerna.

Mainstreaming antyder normalisering, att ansluta någonting till "the main stream"; huvudfåran, och kan definieras som en politisk strategi att föra ut en särskild fråga till olika politiska områden. Strategin har inte bara använts ifråga om genus, utan även om t.ex. mänskliga rättigheter. Det är heller inte EU-specifikt: gender mainstreaming finns i andra organisationer, t.ex. WHO. Valet av EU:s gender mainstreaming grundar sig först och främst i intresse för om, och i så fall hur, genus kan bli en norm i en europeisk identitet och något som inte bara gäller på den överstatliga nivån utan också integreras på nationell nivå. Eller om frågan tvärtom står i konflikt med europeiska normer och politik.

Gender mainstreaming-policyn utgörs främst av en kommunikation från europeiska kommissionen 1996: "Incorporating equal opportunities for women and men into all Community policies and activities" (COM 1996). Gender mainstreaming, på svenska "Integrering av jämställdhetsperspektivet", definieras som en övergripande strategi för att bekämpa bristande jämställdhet på ekonomiska, politiska, samhällsliga och sociala områden, för att ändra könsroller och bekämpa stereotyper. Sedan Amsterdamfördraget 1996 är mainstreamingstrategin dessutom en del av EG-fördraget. 2000 antog kommissionen en ny jämställdhetsstrategi för åren 2001-2005 (COM 2000b) där man anammar en "dual-track approach" där mainstreaming, tillsammans med särskilda åtgärder för att bekämpa strukturella och områdesspecifika ojämlikheter, är en del av strategin.

Gender mainstreaming innebär diskursivt tydligt skifte från kön till att tala om genus och att istället för specifika åtgärder även fokusera på horisontell integration. Betydelsen av att motverka strukturer som finns på många (alla?) politikområden för att uppnå målet jämställdhet tyder än mer på att gender mainstreaming handlar om ett normskifte. Att se på gender mainstreaming just som en norm är dock inte helt självklart. Samtidigt är det svårt att se om det annars skulle kunna ses som en process, ett policyinstrument eller kanske en strategi (Woodward 2003:67). Normbegreppet öppnar dessutom upp för socialkonstruktivistiska perspektiv.

4 Normmottagare: Polen

Det kan verka självklart för en socialkonstruktivist, men det anses troligare att internationella normer kan implementeras och efterföljas på nationell nivå om de passar bra ihop med redan existerande kollektiva uppfattningar, inhemska institutioner och politisk kultur. (Risse *et al.* 1999:271) För att analysera normspridandet är det därför relevant att analysera förhållanden som råder på platsen, ur såväl historiska, kulturella som politiska perspektiv.

4.1 Polen och genus – överblick

Under den tid då Polen gick under namnet PRL (*Polska Republika Ludowa*) och var en kommunistisk folkrepublik med planekonomi, var den generella policyn att kvinnor var lika mycket värda som män. Att jämställdhet uppnåtts statuerades genom att alla garanterades arbete i planekonomin, och kvinnor deltog på arbetsmarknaden i lika stor utsträckning som män, vilket underlättades av lagstiftning t.ex. moderskapsledighet. Offentlig barnomsorg var väl utbyggd, om än med ojämn kvalitet (Hedlund 1993:68). Den heroiska ”arbetarmodern” hyllades som ideal åtminstone i den officiella propagandan. Kvinnan skulle dock inte ”hindras av sin biologi”, vilket motiverade legalisering av abort 1956 (Hedlund 1993:73). I slutet av 1980-talet var kvinnorna ekonomiskt aktiva i nästan samma utsträckning som män i Östeuropa. Detta gjorde att systemet ofta framstod som jämställt, en idealiserad bild som reviderades efter murens fall (Watson 2000:371).

Man talar ofta om den *dubbla arbetsbördan* för kvinnor i de kommunistiska länderna: samtidigt som kvinnor försörjde familjen skulle också hemmafruns uppgifter uppfyllas (Hedlund 1993:66). Den dubbla bördan anses som en orsaker till de under kommunisttiden stadigt minskande födelsesiffrorna och, tillsammans med bristen på både kunskap och preventivmedel, de höga abortantalen (Bretherton 2001:4) Förändringar av traditionella könsrollsmönster i hemmet initierades inte, ej heller ämnade man omdefiniera mannens roll som yrkesarbetande och/eller i familjen.

När demokrati och marknadsekonomi skulle införas i Polen 1989 uppstod nya problem. Jämställdhetslagar, särskilt i arbetslivet, var anpassade efter det kommunistiska systemet. När arbetslöshet började stiga i snabb takt var det kvinnor som drabbades. Lagarna om t.ex. moderskapsledighet fungerade negativt när kvinnor konkurrerade om jobben. Den transitionella backlashen i Polen tog sig främst uttryck i att den nya politiken uppmuntrade kvinnor till traditionella kvinnoroller, främst som hustru och moder, för att befrias från sin dubbla

arbetsbörda. Det är inte minst i en situation av hård konkurrens om låglönearbeten som kvinnor får en utsatt situation, inte bara för arbetslöshet utan också för pressade löner, diskriminering och sexuella trakasserier på arbetsplatsen. Även backlash på andra områden skedde, 1993 skärptes t.ex. abortlagstiftningen och idag är det praktiskt taget förbjudet utom i undantagsfall. (Gontarczyk 2003:5).

4.2 Vem vill ha jämställdhet i Polen?

4.2.1 Resistent kultur?

När jag i mina intervjuer med Natalia Sarata från organisationen Efka i Kraków och Magda Grabowska från Warszawabaserade OŚKa frågade vilka de ser som de främsta aktörerna i jämställdhetsdebatten fick jag samma svar: kvinnoorganisationer (NGO:s) och de som kallar sig feminister förespråkar jämställdhet, medan motstånd kommer från kultur, tradition och inte minst religion. I andra hand nämns konservativa politiska partier som motståndare. Den katolska religionen har fått stå som en stor del av förklaringen av den transitionella backlashen. Katolska kyrkan har också en något ovanlig funktion och ställning i Polen. Under PRL fungerade den som en institution för dissidenter, och trots (eller tack vare) försök uppifrån att undertrycka den ökade kyrkans sitt reella inflytande på människors sätt att tänka. 95% av Polens befolkning är romersk-katoliker, 75 % aktivt troende (<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/pl.html> 050523). Att präster uttalar sig politiskt i sin predikan är inte ovanligt, och kyrkor kan ofta prydas av politiska affischer, t.ex. mot abort. Grabowska säger: "Even people who are not very religious, they are very attached to certain kinds of thinking about religion and the church (...) so the church has a real strong influence. Even if it's a leftist government, they don't want to go into conflict with the church. (...) It's not like Poland is a theological country, it is more subtle. (Grabowska 050427) Sarata påpekar dock: Of course, the Catholic Church is one institution that supports women. But only traditional roles" (Sarata 050425)

Att det skulle finnas ett kulturellt motstånd mot jämställdhet i Polen är en kontroversiell uppfattning, där. Det är tydligt, inte minst att regeringens jämställdhetsansvarige Magdalena Środa¹. nästan tvingades avgå efter ett uttalande om kultur, religion och våld mot kvinnor (Gazeta Wyborcza 041209). Förutom kontroverser som denna, kanske på grund av dem, har det politiska samtalet i Polen de senaste åren generellt präglats av tystnad kring jämställdhetsfrågor och könsrollernas sociala sida.

Många anser också att jämställdhet är uppnått, någonting kommunismen "gav" dem. Feminism framstår därför som extremism och återgång: Sarata beskriver inställningen: "if we feminists want women and men to be equal, it

---

¹ *Pełnomocnika Rządu ds. Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn. (Plenipotentiary for Equal Status of Women and Men)*, idag sociologiprofessorn och feministen Magdalena Środa.

means we want them to be the same, meaning we want to bring back the communist state” och berättar att det är problematiskt att använda uttrycket ”lika rättigheter”, *rownouprawnienie*, som starkt förknippas med den kommunistiska vokabulären (Sarata 050425).

Sarata påpekar också att kvinnor ser att de har problem t.ex. på arbetsmarknaden, men inte vill koppla dem med diskriminering av kvinnor som grupp. (Sarata 050425) Enligt en opinionsundersökning i dagstidningen Gazeta Wyborcza 1999 ser kvinnor ”sin äktenskapssituation” som det största problemet för kvinnor. Det andra största problemet anses vara arbetslöshet, därefter de äkta männens alkoholkonsumtion. Problemet med diskriminering värderas lågt. (Watson 2000).

4.2.2 Politiska skillnader

Angela Coyle kallar Polen för ”an anti-feminist state” (Coyle 2003:59) på grund av bristen på genuspolitik under 90-talet. Partipolitiska skillnader har dock visat sig om inställningen till jämställdhet. Post-kommunistiska/socialdemokratiska SLD (1993-1997 samt sedan 2001 i regeringsposition) har tagit ställning för jämställdhetsfrågan genom att ha en post med ansvar för, tidigare ”kvinnor och familj”, idag för jämställdhet mellan kvinnor och män. Denna post är alltså *inte* en konsekvens av EU:s påtryckningar, vilket ibland påstås. Under de perioder som Polen haft en konservativa regering (1989-93 och 1997-2001) ersattes posten med en post för bara familjefrågor. (Bretherton 2001:66)

Det var under konservativ regering förhandlingarna om EU-anslutning inleddes. Under denna period var därför NGOs ensamma om intresset för dessa frågor, vilket stärkte NGOs förhoppningar till EU (Bretherton 2001:67). Inför valet i höst (2005) oroar de sig för att det lutar mot nytt regeringsskifte och att de konservativa har redan lovat att inte låta vare sig feminister eller EU ta så stor plats. Man anser dock att reella skillnader i politiken man för om jämställdhet är små. Spekulationer förekommer om att t.ex. SLD skulle ha kohandlat med kyrkan om abortfrågan i utbyte mot stöd för EU. (intervjuer april 2005)

5 Kontext: EU:s östutvidgning

5.1 EU och europeisk integration

Att beskriva EU ur socialkonstruktivistisk synvinkel innebär fokus på hur medlemsstaterna påverkar och påverkas av EU som kontext. EU skapades i förhoppning att samarbete skulle leda till alla involverade parter bästa: en win/win-syn på internationella relationer som brukar beskrivas som liberalistisk. Att EU finns gör att medlemsstaterna gemensamt tar andra beslut än var och en ensam ibland skulle ha tagit – det gemensamma skapar alltså någonting nytt, men detta nya är inte främst det konkreta, som namnet Europeiska unionen och den gemensamma flaggan. Det som konstrueras är främst en ny kontext. Europeisk integration blir därför en fråga om att medlemsstaterna kommer överens om regler och normer för att kunna fortsätta ta gemensamma beslut.

5.2 Östutvidgningen

2004 fick EU tio nya medlemsstater. De flesta av dem från Östra Centraleuropa. För det första var de nya medlemmarna många, tio adderades till femton så antalet nästan fördubblades. För det andra var de annorlunda. Det som präglade Europa under den senare delen av 1900-talet, har varit det kalla kriget och uppdelningen av Europa i öst och väst. EU kunde på flera sätt definiera Västeuropa under denna period. De viktigaste normerna för EU är och har hela tiden varit demokrati och marknadsekonomi, vilket i stort sett präglade väst och kontrasterades av det ickedemokratiska, kommunistiska systemet med planekonomi, i öst.

Östutvidgningen utgör ett utmärkt tillfälle för att studera just vilka normer som egentligen är viktigast och vad som inte är lika viktigt för att man ska få kunna kalla sig EU-medlem. Mycket har skrivits om de kulturella, religiösa, institutionella, ekonomiska, historiska komplikationerna för att betrakta varje land som fullvärdig EU-medlem. Men idag är f.d. kommunistiska öststater formellt medlemmar i unionen och det kan man inte komma ifrån: EU har förändrats utseendemässigt, men frågan kvarstår om det också förändrats innehållsmässigt. Två alternativ finns: antingen att de nya medlemmarna helt och hållet anpassade sig till EU, eller att EU anpassade sig till dem. Det mest förmodliga alternativet är ju att båda förändrades, vilket ju enligt en socialkonstruktivist sker när kontext och aktör möts.

Socialkonstruktivism har främst konkurrerat med rationalistiska förklaringar om varför EU utvidgades österut, medan främst historisk institutionalism som har

studerat vilken effekt medlemskap haft på kandidatländerna. Men, socialkonstruktivister lägger sin tyngdpunkten på "the constitutive powers of EU" och internationella normers effekter på medlemsstaternas eliter (Pollack 2004:153).

EU:s "kärnmotiv" för östutvidgningen beskrevs som främst politiska, ett vagt löfte om att hela Europa var välkommet in i unionen krävde realisering ett decennium efter Berlinmurens fall. Polens motiv å andra sidan ansågs vara såväl säkerhet och ekonomi, som att man behövde hjälp på traven med demokrati (Friis 1999:131). Det framstod i alla fall på många sätt som att Polen skulle tjäna mycket mer på anslutningen än vad EU skulle göra. Om detta var fallet borde EU befunnit sig i en maktposition, där man kan få *set the rules of the game*.

Polen fick dock snabbt rykte om sig att vara den svåraste kandidaten, fruktades t.o.m. stoppa förhandlingarna på grund av ovilja att gå med på EU:s krav (Friis 1999:120-123) Polen var ett av "den första vågen" länder som EU började förhandla med i april 1998 och många ansåg det var oundvikligt för EU att inkludera Polen i sin första östutvidgning, om den skulle anses lyckad (Friis 1999:151). Polen var det största av länderna (nära 40 miljoner invånare), ett av de med lägst inkomst per capita, med en enorm jordbrukssektor. Kanske gjorde också dess geografiska läge och dess historiska koppling till inte minst Tyskland dess anslutning intressant (Friis 1999:121).

De sociala frågorna var inte det *mest* kontroversiella ämnet, trots att det uppenbarligen mötte problem. Anpassningar till EU-standard av polsk socialpolitik skulle bli dyrt både för företagen, för Polen och EU, som tvingats sponsra dessa förändringar med strukturbidrag (Friis 1999:147-49) Implicit borde detta, åtminstone ur en mer rationalistisk synvinkel, motivera att varken EU eller Polen skulle vilja satsa på t.ex. gender mainstreaming.

6 EU:s roll

Mobiliseringen av kvinnoorganisationer för att stödja ett inträde i EU samt stora engagemang för utseendet av förhandlingarna kan tolkas på olika sätt. Det ena är att de månade om medlemskap på längre sikt. Det andra kan ses som att man såg anslutningen som ett Window of Opportunity: ett tillfälle som skulle kunna användas för att ge fokus åt gender mainstreaming-normen.

De konkreta områden där intervjupersonerna från de polska organisationerna hoppades att EU skulle kunna påverka kan sammanfattas:

- Ekonomi: kvinnors situation på arbetsmarknaden. Problem som berör kvinnlig arbetslöshet, diskriminering, lönegapet, sexuella trakasserier m.m.
- Demokrati: kvinnlig politisk representation, myndigheter och institutioner som handhar detta område m.m.
- Familjepolitik. Underlätta kvinnors möjlighet att agera både i hemmet och på jobbet. Ändra könsrollerna. Våld i hemmet, reproduktiva rättigheter, sexualundervisning m.m.
- Kultur och attityder: skapa en ny syn på jämställdhetsfrågan, nya uppfattningar, sätta frågan på agendan.
- Finansiera NGO-arbete, underlätta deras situation och förstärka deras ställning. Underlätta t.ex. transnationellt arbete och "outsourcing" av uppgifter till NGOs.

(intervjuer april 2005)

Medan den sista punkten helt enkelt sågs som en fördel med EU-medlemskap ansåg man att EU på de två första punkterna kunnat påverka genom att kräva att Polen anpassar sig till *acquis* (påtryckningar). Punkt tre ansågs mer osäker med vilka verktyg EU skulle kunna agera men förhoppningsvis genom att utvidga jämställdhetspolitiken till detta område och därigenom också kunna utöva påtryckningar. Fråga fyra förväntades bli en konsekvens dels av påtryckningar angående tidigare punkterna, dels av EU-medlemskapet som sådant på längre sikt (socialisering).

6.1 Är Västeuropa mer jämställt än öst?

Om man talar om EU som möjlig normentreprenör för jämställdhetsfrågan, utgår man då från idén att Västeuropa skulle vara mer jämställt än Polen (och övriga Östeuropa)? Detta är definitivt inte en åsikt som delas av alla. Jakub Wisniewski från EU-integrationskommissionen UKIE i Warszawa säger om

jämställdhetssituationen i Polen jämfört med övriga EU:

Some indicators put Poland in a very favourable light - there are more female-students in Poland than male ones for example. Negative stereotypes are not so rampant - there are women in business, media, politics (22 per cent in parliament are women which is European average). On the other hand, high rate of unemployment entails big social risk that affect women in the disproportionate way (Wisniewski 050506).

Enligt FN var lönegapet generellt mindre i transitionsekonomierna, i vilka Polen inräknades, under åren 1994-99. Polska kvinnor tjänade 80,6% av männens löner (svenska kvinnor under samma period tjänade 78,7%) (UN 2000:163), övervägande kvinnliga studenter på alla nivåer av universitetet (s.114), högre andel kvinnliga chefer (34%) än alla länder i EU 15 utom Frankrike (UN 2000:140), Endast Skandinavien och Storbritannien hade högre andel kvinnor av den totala siffran personer med ett arbete än Polen (UN 2000:141). Å andra sidan är andelen av de arbetslösa som är kvinnor ovanligt hög, ca 35% högre än mäns (UN 2000:146). Det föreligger också större skillnader i de yngsta åldersgrupperna på alla områden, vilket tyder på en mindre positiv utveckling. Den statistik som nämnts ser ut på liknande sätt för de flesta transitionsekonomierna, med undantag för arbetslöshetssiffrorna. Man kan jämföra med Estland, Litauen och Ungern, där mäns arbetslöshet är ca 20% större än kvinnors, alltså en helt motsatt situation. För kvinnors möjligheter att kombinera barn och yrkesarbete har transitionen inneburit svårigheter. Andra problem som inte märks i statistiken är bristen på lagar som berör t.ex. våld i hemmet, trakasserier, prostitution och trafficking. Slutligen är abortlagstiftningen och i övrigt tystnad kring sexualupplysning och familjefrågor någonting som gör fallet Polen i alla fall annorlunda. (Gontarczyk 2003; Hedlund 1993; intervjuer april 2005) Den polska kontexten kan framstå som rätt resistent för gender mainstreaming-normen, med ett motstånd som legitimeras inte bara av kultur utan även av erfarenheter från nära historia, sammanfattningsvis:

1. begreppet jämställdhet har en negativ "frame" (kommunistisk propaganda)
2. det finns en alternativ norm som legitimeras, av punkt 1. samt i viss utsträckning genom religiösa och kulturella värderingar baserade på traditionella könsroller
3. frågan är politiskt laddad, det finns två kontrasterande uppfattningar om hur man ska behandla jämställdhetsfrågan.

I en jämförelse med Västeuropa framstår förstas den första punkten som gör Polen och de andra forna öststaterna annorlunda. Jämställdhetsfrågan har en ganska annorlunda *frame* i Västeuropa: dels har den förordats av normentreprenörer av olikartad politisk bakgrund, dels i de allra flesta fall inte påståtts lösas automatiskt genom det politiska systemets utformning. Punkt tre är också i stor utsträckning en konsekvens av just detta. Punkt två däremot är förstas svårsmitt och den

generella religiositetsnivån är definitivt inget pålitligt mått på svårigheten för jämställdhetspolitik att utvecklas. Att traditionella institutioner och normer dock fått en mer inflytelserik position under kommunismen på bekostnad av förtroende för nyare politiska idéer är dock någonting som kan göra att det blir en resistent kultur.

6.2 EU som normentreprenör

6.2.1 Institutionaliserad jämställdhet i EU?

Jämställdhetsfrågan på arbetsmarknaden har institutionaliserats riktigt väl inom EU och har historia, institutioner och starkt stöd bakom sig. Inte minst uppfattas utvecklingen ha hjälpt EUs ekonomiska tillväxt på traven, vilket legitimerar en fortsatt utveckling. T.ex. skulle ekonomisk ojämställdhet göra att kvinnlig arbetskraft i ett land är betydligt billigare – vilket skulle innebära att detta land dumpar lönerna, vilket skulle gå emot EU:s mål. Jämställdhet framställs idag som en av de grundläggande principerna i gemenskapsrätten, enligt inte minst dagens artikel 2 och 3 i EG-fördraget som säger att EU ska arbeta för att dels ombesörja lika möjligheter för och lika behandling av kvinnor och män, dels bekämpa all form av könsdiskriminering (EG-fördraget. <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/sv/treaties/dat/12002E/htm/12002E.html> 050520)

Catherine Hoskyns skriver att kvinnopolitik är ett särskilt utvecklat område inom EU:s sociala program, och förklarar detta med tre saker som hände under 1970-talet. Det första är en ekonomiskt rationalistisk förklaring; det ekonomiska behovet av kvinnor på arbetsmarknaden gjorde det rationellt för dåvarande EG att göra politiska åtgärder på dessa områden. En förklaring är lagtextbaserad: introducerandet av artikel 119 innebär att man från elitnivå institutionaliserar en norm som övriga tvingats efterföljts och utvecklats. Den tredje förklaringen handlar om social mobilisering, att kamp för kvinnors rättigheter fick genomslag. En fjärde förutsättning som åtminstone underlättade policyns utveckling beskriver Hoskyns som en känsla bland politiker att kvinnopolitiken inte skulle hota övrig politik. (Hoskyns 1996:196). Hoskyns argumenterar också för att kvinnors ständiga och allt tydligare närvaro på alla nivåer av samhället, parallellt med att mer ”infrastruktur” byggdes upp kring jämställdhetspolicyn gjorde att det blev omöjligt att gå tillbaka på detta område. ”Spillover”-effekt skedde också, så att fler områden integrerades in under jämställdhetsområdet, och man började närma sig frågor om politisk representation och sexualpolitik (Hoskyns 1996:196-197).

6.2.2 ...eller officiell norm möter institutionell resistans?

Gender mainstreaming är alltså närvarande i de officiella dokument som ska utgöra EU:s basis, samt väl institutionaliserad på arbetsmarknadsområdet. På andra politikområden är policyn dock fortfarande inte utvecklad och framstår

snarare vara konstant ifrågasatt. Som exempel här står abortfrågan. Van Lancker-rapporten som skrevs av EU-parlamentets jämställdhetskommittée rekommenderar alla EU-länder att "women should have the freedom to make their own informed choice in regard to their sexual and reproductive health and have all the means and possibilities to do so", d.v.s. tillåta abort men också bistå med upplysning och kunskap (EP 2001). Rapporten, liksom andra rekommendationer på området från parlamentet, har inte varit möjliga att utveckla till bindande policy. EUs problem med att kunna introducera gender mainstreaming, eller vilken norm eller policy som helst, i alla sina politikområden kretsar mycket kring problemet med de politikområden som anses tillhöra det nationella politikområdet, eller definieras av nationellt kultur.

Man kan också därför resonera för att gender mainstreaming inte alls slagit igenom i EU. Att gender mainstreaming-normen inte ännu generellt har ett stadigt fotfäste i EU tyder det alltså stora behovet av konstant lobbying för att verkligen introducera normen överallt där den per definition ska vara. På andra politikområden har normen haft problem att slå sig fram.

Enligt Bretherton är gender mainstreaming en normkandidat som haft avsevärt svårare att institutionaliseras än andra idéer. Även om kvinnors och mäns lika värde är någonting som de flesta kommer överens om, är det ett område där åsikterna om hur man ska uppnå det, vilka som är hinder på vägen och vilka medel man kan ta till är enormt olika. Som exempel på uppfattningar om hinder skriver Bretherton att gender mainstreaming-idén har svårt att få uppmärksamhet i diskursen i EU, för att den dels går emot andra parallella strömningar, som neo-liberala marknadsstrategier, dels sätter sig emot "deeply embedded understandings and practices supportive of male dominance" (Bretherton 2001).

Detta skulle också motivera varför gender mainstreaming fått större genomslag i t.ex. utvecklingssamarbete med länder utanför EU än i diskursen om östutvidgningen. Medan utvidgningen handlade så mycket om "high politics", är utvecklingshjälp också ett område som det finns högst olika åsikter om. När high politics får dominera och styra processen, förpassas uppstickare som gender mainstreaming förpassas åt sidan (Bretherton 2001:73). Behovet att det finns en stark lobby bakom normen som är konstant aktiv blir därför viktigt. Å andra sidan öppnar det för möjligheten att nu när östutvidgningen är genomförd kan gender mainstreaming-frågan få mer plats. EU skulle då kunna bli en "samarbetspartner" till transnationella och nationellt baserade NGOs för att uppnå det som av Finnemore kallas för bumerangeffekt, att polska beslutstagare kommer att utsättas för konstanta påtryckningar både från EU och från NGOs. Detta kräver dock att de inhemska organisationerna ges möjlighet till fortsatt agerande.

6.3 Östutvidgningen som ett Window of Opportunity

De situationer som Checkel (2001) beskriver som mer öppna för normförändring kan mycket väl översättas till denna kontext. Polen befann sig i en ny och osäker omgivning, den nationella identiteten ifrågasattes på flera olika plan. Förhandlingarna

från EU var i full färd med att definiera in-gruppen och för Polen framstod det som uppenbart att de hade en plats där. Då problem uppstod på så pass många olika områden och EU uttryckte misstro mot Polen, att de skulle stjälpa förhandlingarna, blev det än viktigare för Polen att bevisa sin europeiskhet och därmed bevisa att identitet var viktigare än t.ex. ekonomiska frågor och perfektion. Om gender mainstreaming skulle kunna sägas ingå i den europeiska identiteten skulle det vara ett argument för att Polen borde ha försökt bevisa sin starka sammankoppling till detta begrepp.

6.3.1 Agenda-setting

Bland annat Elgström argumenterar för att det är i *pre-negotiations* som agendan sätts och aktörer som motsätter sig en normförändring försöker att hålla denna borta från agendan. Agenda-setting beskrivs som "a political enterprise" där nya normer får kämpa sig fram genom både de gamla normerna och den organisatoriska kultur där normerna är starkt integrerade (Elgström 2000:458).

EU har fört en närmandepolitik mot de öst-och centraleuropeiska länderna under hela 90-talet. Det har utvecklats från grundläggande handelsavtal och avtal om ekonomiskt stöd och efter hand "preaccession strategies", om hur anpassa sig till EU:s krav. Att en stor del av *acquis communautaire* berör de sociala frågorna uppmärksammades tidigt. Bretherton skriver att åsikten fanns att vissa aspekter av den sociala delen av *acquis*, exempelvis jämställdhet mellan könen och arbets säkerhet, skulle sättas åt sidan för att underlätta utvidgningen. Andra, t.ex. European Trade Union Confederation och ett antal medlemsstaters regeringar, förordade fortsatt fokus på dessa frågor (Bretherton 2001:69)

Två viktiga "agenda-setting" dokument är kommissionens vitbok från 1995 samt framtidsstrategi Agenda 2000. I vitboken skrivs om betydelsen av gemensamma idéer och intressen i EU och den gemensamma marknaden (COM 1995), Här är bristen på genusperspektiv märkbar. Detta var dock innan gender mainstreaming blivit officiell policy. Agenda 2000, som alltså kom efter gender mainstreaming-policyns introduktion, gör dock heller inte någon stor sak av genusperspektivet: i dess huvudtext saknas hänvisning till gender mainstreaming och för vart och ett av kandidatländerna nämns gender mainstreaming endast kort inom sociala frågor. Inga särskilda kommentarer om Polen och förhållandena där finns heller utan texten är ungefär likadan för alla kandidatländerna. (COM 1997b)

6.3.2 Krav och uppfyllande

Om man studerar accessionshandlingen och söker efter *gender mainstreaming* eller *jämställdhet*, återfinns något enbart i kapitel 13 om sociala frågor. De handlar då om att likställa kvinnors och mäns möjligheter på arbetsmarknaden. (*Polen- Antagande av gemenskapens regelverk* <http://europa.eu.int/scadplus/leg/sv/lvb/e02106.htm> 050520)

Vid flera tillfällen bedömde kommissionen att Polen på det sociala området måste göra större ansträngningar att införliva EG:s regelverk i nationell lagstiftning, bl.a. på det sociala området, och att stärka institutionerna, bl.a. för likabehandling. (COM 1998, 1999). 2000 konstaterades att trots påtryckningarna hade inte Polen åstadkommit framsteg på det sociala området, t.ex. jämställdhet, vilka genast krävde uppmärksamhet. Om inte, fanns svaga hot om sanktioner (COM 2000a). Detta påverkade den polska regeringen 1997-2001 och bidrog till att arbete för att ändra lagarna tog fart. I de årliga rapporterna om jämställdhetsarbete i EU, nämndes t.ex. 2002 att Estland, Malta och Polen inte gjort ansträngningar i samma utsträckning som de andra kandidatländerna (COM (2003a). När Polens ansträngning generellt godkändes 2003 hade man fortfarande inte uppnått målen som hade med jämställdhet att göra. (COM 2003b)

6.3.3 Förhandlingarnas konsekvenser

Wisniewski säger att förhandlingarna gjorde att frågorna kom på agendan, vilket ledde även till att media rapporterade om dessa frågor. Uppmärksamheten skapade en debatt, som senare kan fortsätta inom Polen och mycket väl leda till en attitydförändring (Wisniewski 050506). Sarata säger att uppmärksamheten bara varade ett kort tag och inte lämnade spår (Sarata 050425). Grabowska berättar att hon undersökt hur ofta begreppet gender mainstreaming, eller dess polska motsvarighet, använts i polsk media 1998-2004 och det visade sig vara inte en enda gång (Grabowska 050427).

Brethertons slutsats från sin studie av gender mainstreaming i framför allt förhandlingarna med Polen är att EU misslyckats: "by neglecting to integrate gender during the pre-accession period, the EU has failed to realize its influence in promoting gender awareness in CEEC (Bretherton 2001:75).

Även organisationerna uttrycker besvikelse över att EU inte tillräckligt starkt positionerat sig som en entreprenör eller förebild i denna fråga samt att de ställde lägre krav än vad som förväntats. Man missade helt enkelt ett tillfälle att sätta fokus på frågorna. EU visade också att man kunde låta frågan ta mindre plats för att få resultat på andra politikområden Acquis, som är tvingande för medlemsstater, anses ha varit det främsta instrument EU missade att använda sig av, men eftersom de program som berörde jämställdhet oftast var frivilliga gjorde man det möjligt för polska regeringen att undvika undan dessa krav. Grabowska anser också att just kommissionen var för inaktiv. Medan parlamentet bland annat besvarade deras appeller genom att skicka rekommendationer som berörde abortfrågan bland annat, hängde beslutsfattandet på kommissionen, som inte visade samma respons (Grabowska 050427).

6.4 EU som plattform

EU skulle också kunna ses som en plattform för ökade möjligheter för NGOs att

agera, både på nationell nivå och transnationellt. Dels för att EU öppnar upp gränserna för inflytande av nya idéer och kunskap, men också genom att ge institutionella och finansiella möjligheter som inte kunnat erbjudas dem tidigare av sin egen stat.

Det fanns vid en räkning 2003 ca 200 kvinnogrupper i Polen (Coyle 2003). Den stora parten bildades efter 1989, men hade i vissa fall haft föregångare under kommunisttiden. Många av dem var t.ex. katolska kvinnogrupper som ofta var engagerade i kvinnofrågor och traditionella värden. Dessa grupper hade undertryckts av regimen (Coyle 2003:60). Det finns idag åtminstone ett antal polska kvinnoorganisationer som antingen kallar sig för feministiska och/eller ser sig som en del av det nya internationella kvinnoätverket (Coyle 2003:60). Dessa är aktiva på många olika områden. De flesta organisationer är specialiserade på något eller några områden, som reproduktiva rättigheter (abortfrågan), våld mot kvinnor, trafficking, arbetsrätt, politisk representation, hjälpa kvinnor på arbetsmarknaden, förmedla information m.m. Det finns inget institutionaliserat statligt stöd till ickestatliga organisationer. Dessa organisationer stöds därför främsta av olika stiftelser och fonder, under 1990-talet främst amerikanska, men idag mest europeiska, ofta tyska. De är dock starkt beroende av volontärarbete och bidrag för mindre projekt och p.g.a. brist på central plattform konkurrerar de mot varandra om finansiering. (Coyle 2003:60) Man samarbetar dock genom att utbyta information, samt i generella frågor, som i EU-frågan. Många av dem samarbetar i transnationella nätverk, inom och utanför det forna östblocket (intervjuer, april 2005).

Sarata anser att det är problematiskt att det inte finns direkta kontakter mellan hennes organisation och EU, utan att allt måste gå genom statliga myndigheter. Dels ogillar hon det för att hon inte litar på de myndigheterna, men också för att så mycket tid och engagemang går åt till att fylla i ansökningar. (Sarata 050425). Att det trots svårigheterna ändå finns så pass många aktiva organisationer och genomförda projekt står i kontrast med det svaga deltagandet i formella organisationer och politiska grupper, särskilt bland kvinnor. (Coyle 2003:60)

Genom att varor, tjänster, personer och så vidare lättare sprids över statsgränserna och genom gemensamma europeiska projekt skulle EU kunna underlätta det för polska normentreprenörer att söka upp andra aktörer, jämföra sin situation och hjälpas åt med medel och kunskap. Även genom att den inte minst ekonomiska skillnaden mellan länderna blir mindre skulle eventuellt också kunna leda till att det blir lättare att arbeta transnationellt, det blir mindre av den beroendesituation som beskrivs, då amerikanska och tyska organisationer finansiellt stödjer de polska, utan om alla kan dra nytta av t.ex. strukturfonderna i samma utsträckning och också får mer korrelerande förhållanden i sina länder öppnar det upp för större förståelse och möjlighet att samarbeta och skapa starka nätverk som får en röst.

Ett sista sätt som EU-medlemskap innebär en bättre plattform, är möjligheterna att idag jämföra situationen i Polen med andra EU-länder. Om jämförelsen inte skulle sätta Polen i god dager skulle detta i större utsträckning motivera arbete för att jämna ut dessa skillnader, för att uppnå EU:s standard.

Att organisationernas främsta sponsor idag är EU har dock inneburit vissa

komplikationer. Man har bland annat blivit tvungna att i viss utsträckning ändra sin fokus. Medan de för, t.ex. amerikanska stiftelser inte spelar någon roll exakt vilka projekt som bistods, innebär sökandet av ekonomiskt stöd från EU inom särskilda program att de får satsa mer på t.ex. ekonomiska frågor och arbetsmarknaden (Grabowska 050527)

7 Normspridningsprocesser

Om man sammanfattar de mekanismer för normspridning som beskrivs av Checkel och Risse *et al.* framstår två olika huvudgrupper, *övertalning* och *socialisering*.

7.1 Övertalning

Spridningen av normer förklaras, om man utgår från att aktörer handlar efter *the logic of expected consequences*, genom att aktörerna ändrar sitt beteende för att de tror sig vinna något på det. Detta innebär att aktören skulle kunna ändra beteende för att uppnå dessa mål utan att egentligen acceptera normen i sig. Normer utgörs då av mönster av handlingar: d.v.s. om polska beslutsfattare skulle övertalas om att ha med ett genusperspektiv i fler och fler politikområdet skulle gender mainstreaming snart vara normalt. Gender mainstreaming skulle därför introduceras i polsk politik om det visar sig att Polen kortsiktigt tjänar på det. Normentreprenörernas funktion blir då att strategiskt förhandla med, övertyga och övertala den andra parten och fokusera på små delfrågor. För att en normentreprenör ska lyckas måste den ha sanktioner att hota med eller belöningar att erbjuda. Eftersom de NGOs som jag talat med är starkt beroende av finansiellt stöd, volontärbete och liknande innebär det att möjligheterna till det ganska små. Hursomhelst blir EU:s roll betydligt viktigare i detta fall, eftersom de som organisation har betydligt större sanktioner att röra sig med. Risse *et al.* argumenterar att övertalning ofta är den viktigaste mekanismen under de första stegen i en socialiseringsprocess, men att de inte avgör hela dess utkomst. (Risse *et al.* 1999:12)

7.2 Social inlärning

Socialisering innebär att normen anammas först, handlingar kommer därefter. Det bygger på att aktören följer *the logic of appropriateness*, vilken han som gruppledare också reproducerar och konstruerar. Men, då aktören rör sig mellan olika kontext och diskursivt interagerar med andra aktörer kan denna *appropriateness* också förhandlas, och en ny norm kan bli framargumenterad, enligt *the logic of argumentation*. (Risse 2000).

På så sätt skulle EU kunna bidra till spridningen genom socialisering. Detta bygger dock på att normens värderingar verkligen är de som utgör

appropriateness. Gender mainstreaming går fortfarande, som Bretherton visar, motströms i EU. Det är en officiell norm, men dess institutionalisering är tvetydig. Eftersom frågan inte diskuterades under förhandlingarna har det inte funnits något tillfälle för social inlärning, en process som utgår från att budskapet upprepas om och om igen och blir till en normal del av det politiska agerandet. Men detta måste nog ses i ett längre perspektiv. Denna process kan ha någon större betydelse först i de senare stadierna av norminlärningen, alltså efter det första steget då normkandidaten introduceras i den nya kontexten (Risse *et al.* 1999; Finnemore och Sikkink 1998).

Dessutom innebär EU:s funktion som en plattform att normentreprenörers verksamhet kan bli synligare, starkare och få större utrymme i den politiska debatten. EU innebär att inte bara de politiska beslutsfattarna utan även andra medborgare i större utsträckning kommer att konfronteras med övriga Europas idéer, värderingar och attityder. Detta innebär att normspridande också kan ske på lägre nivåer än elitnivå och att inflytandet från vissa av medlemsstaterna, som identifierar sig själva som normentreprenörer inom EU (t.ex. Sverige) har möjlighet att bidra till spridning av normen till andra länder genom att implementera den fullt ut inte bara i sitt eget samhälle utan också i diplomati och på andra sätt utomlands.

Den tredje logiken, som Risse talar om, utgörs av som sagt av en argumentativ rationalitet: den som argumenterar bäst får avgöra normerna. Denna logik utnyttjas av normentreprenörer då de genom *diskursiva* påtryckningar såsom argumentation och övertalning, försöker förhandla om normer. Det handlar om att omvända begrepp som moral och värderingar till sin fördel, samt inte minst om inramning av sitt budskap på bästa möjliga sätt. Risse *et al.* skriver också att ju mer en t.ex. normbrytande stats beslutsfattare accepterar de internationella normerna, desto mer börjar de argumentera om sakfrågor som hur exakt normen ska följas. Om normentreprenörens argument håller måste ”normbrytaren” göra s.k. ”argumentative concessions” och ge med sig mer och mer. Detta leder, om normentreprenörerna fortsätter utnyttja sitt inflytande och vara de som vinner argumentationen, till att diskursen så småningom domineras av deras norm (Risse *et al.* 1999:271).

Tidigare nämndes att en normentreprenör för att kunna övertyga en aktör måste ha något medel. Det kapital NGOs har att röra sig med för att förhandla är deras eget stöd och möjligheter att mobilisera människor. Som exempel på hur NGOs i Polen utnyttjat denna ställning är den *sociala mobiliseringen* för att övertyga kvinnor att rösta på EU, samtidigt som man också ville övertyga EU-förespråkare att gå efter EU:s jämställdhetsprinciper. Den massiva lobbyingen för EU-medlemskap gjordes inte bara för att man stöttade EU-inträdet, utan också i utbyte mot t.ex. att politiker och representanter från UKIE deltog i konferenser av typen ”kvinnors möjligheter i EU” (intervjuer). Risse *et al.* talar om “the power of principles”: hur politiska aktörer på nationell nivå kan använda sig av internationella normer i instrumentellt syfte, för att legitimera sin politik i kontrast till sin motståndare, som då påstås inte följa internationella normer (Risse *et al.* 1999:9).

8 Slutsatser och kommentarer

Egentligen skulle man kunna konstatera att inte mycket hänt med genusfrågan i Polen sedan EU-medlemskapet. EU:s anammande av gender mainstreaming innebär inte nödvändigtvis att medlemsstaterna anammar policyn på nationell nivå, då EU har få möjligheter att göra den tvingande. Detta innebär dock inte att EU spelat ut sin roll. EU:s karaktär som både mellanstatlig och överstatlig gemenskap gör att det kan få flera funktioner för normspridande. Policyns normativa karaktär kan dels användas av inhemska och transnationella normentreprenörer som verktyg och argument för förändring. Dels kan EU vara agera forum och plattform för desamma, där deras aktiviteter bättre kan koordineras och genomföras.

Inte bara Polen blev medlemmar i EU 2004, utan så gjorde även nio ytterligare länder. Av dem delar åtta erfarenheter av kommunismen samt i olika utsträckning av transitionell backlash. Flera delar den starka religiositeten och kyrkan som opinionsbildare. Eftersom gender mainstreaming fortfarande inte är fullt ut institutionaliserad i EU är det fortfarande en förhandlingsbar norm som skulle kunna omdefinieras. Genom socialisering sprids en norm inte genom att imiteras och kopieras direkt, utan snarare *översätts* den till en ny kontext. Att introducera gender mainstreaming i detta sammanhang skulle därför innebära en ”nyöversättning” av normen ifråga.

Jag anser definitivt inte att det finns anledning att definiera de nya medlemsstaterna som mer kvinnofientliga, eller fullständigt resistent för nya normer om jämställdhet och genus. Den skulle framför allt behöva en ny inramning, som gör ett tydligt avståndstagande från den negativt laddade. Förutsatt att EU inbjuder normentreprenörer från de nya medlemsstaterna i att utveckla och fördjupa gender mainstreaming-normen är det troligt att gender mainstreaming även förr eller senare introduceras i större eller mindre skala i medlemstaterna, Polen inkluderat sin resistent miljö till trots. Att anpassa normen till de nationella förhållanden skulle innebära t.ex. att söka legitimera normen utifrån historiska och kulturella begrepp och värderingar, samtidigt som man gör det till en del av en ny och positiv identitet som Polen tillhör. Kopplingen till demokrati, individualism tror jag skulle bli viktigt i denna konstruktion, vilket ger ett tecken om hur viktig EU:s roll i att fortsätta representera frågan.

Viktigt blir också att inte tona ner debatten, även om den kan framstå som konfliktladdad. Eftersom det inte finns en klar och gemensam uppfattning om hur jämställdhet uppnås bör man underlätta en debatt som inkluderar normentreprenörer från de nya medlemstaterna, med andra erfarenheter. NGOs kommer med största sannolikhet fortsättningsvis också spela en stor roll som normentreprenörer, tillsammans med individer och lobbyingsgrupper inom EU. Man bör normalisera och institutionalisera debatten om gender mainstreamingens

implementering, förverkligande och karaktär. Det skulle vara svårt för Polen, liksom för vilken annan framtida medlemstat som helst, att om all politik inom EU:s kompetensområde fördes med ett väl institutionaliserat genusperspektiv, föra en politik fullständigt befriad från detsamma på nationell nivå.

En studie som denna kan inte avslutas utan några reflektioner kring paralleller man kan dra om framtida normspridning. Eftersom planerna är att fortsätta utvidga EU, inte minst i forna östblocket, anser jag att vikten att utveckla gender mainstreaming-policyn med hjälp av de nya medlemmarna som anslöt sig 2004 är stor. Inte minst för att deras erfarenheter av t.ex. transitionell backlash kan bidra med kunskap och idéer. Det finns dock en hel del skillnader mellan situationen i Polen och t.ex. Rumänien, vars ekonomi-, demokrati- och minoritetsproblem kan tänkas överskugga genusaspekter. Det är slutligen också för att motarbeta just den tendensen: att genus alltid kommer i andra hand, som spridningen av en gender mainstreaming-norm kan bli en viktig faktor för förändring i och utanför EU.

Referenser

Böcker och artiklar

- Adler, Emanuel, 1997. *Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics*. *European Journal of International Relations*, vol. 3, no. 3, s.319-363.
- Bretherton, Charlotte, 2001. *Gender mainstreaming and EU enlargement: swimming against the tide?* *Journal of European Public Policy* vol.8, nr.1, s.60-81.
- Björkdahl, Annika, 2002. *From idea to norm: promoting conflict prevention*. Lund: Statsvetenskapliga Institutionen.
- Checkel, Jeffrey T. 1999. *Social construction and integration*. *Journal of European Public Policy* vol.6, nr.4, s.545-60.
- Checkel, Jeffrey T. 2001. *Why Comply? Social Learning and European Identity Change*. *International Organization* vol.5 nr.3 s.553-588.
- Coyle, Angela, 2003. *Fragmented feminisms: women's organisations and citizenship in 'transition' in Poland*. *Gender and Development* vol. 11, nr. 3
- Elgström, Ole, 2000. *Norm negotiations. The construction of new norms regarding gender and development in EU foreign aid policy*. *Journal of European Public Policy* vol.7, nr.3, s.457-76.
- Finnemore, Martha, 1993. *International Organizations as Teachers of Norms: The United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization and Science Policy*. *International Organization* vol.47 no.4 s565-598
- Finnemore, Martha och Sikkink, Kathryn, 1998. *International Norm Dynamics and Political Change*. *International Organization* vol.52 nr.4, s. 887–917.
- Friis, Lykke, och Jarosz, Anna, 1999. *When the Going Gets Tough. The EU's Enlargement Negotiations with Poland*. I Friis, Lykke, 1999. *An Ever Larger Union? EU Enlargement and European Integration. Anthology*. Köpenhamn: Danish Institute of International Affairs.
- Fultz, Elaine; Steinheiber, Silke, 2004. *Social security reform and gender equality. Recent experiences in Central Europe*. *International Labour Review*

vol 143, nr 43, s.249-73

- Gontarczyk, Ewa, 2003. *The Integration of Poland into the European Union: Opportunities for Equality between Women and Men or Adherence to Tradition?* Texten skriven för konferensen Gender and Power in the New Europe, vid the 5:th European Feminist Research Conference 20-24 augusti 2003, Lund Universitet. www.5thfeminist.lu.se/filer/paper_643.pdf (senast 050524)
- Grünell, Marianne; Schaapman, Marian, 2004. *Gender mainstreaming in industrial relations*. Hugo Sinzheimer Institute och EIRO. <http://www.eiro.eurofound.eu.int/2004/10/study/tn0410101s.html> (senast 050520)
- Hedlund, Ewa 1993. *Kvinnornas Europa*. Borås: Dagens Nyheters Förlag.
- Hoskyns, Catherine, 2004. *Gender Perspectives* s.217-236 i Wiener, A. och Diez, T. *European Integration Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Hoskyns, Catherine, 1996. *Integrating Gender*. London: Verso.
- Katolicyzm źródłem przemocy wobec kobiet. Czy to słowa minister Środy?* Gazeta Wyborcza 041209
- Keck, Margaret E., och Sikkink, Kathryn, 1998. *Activists beyond Borders*. New York: Cornell University Press.
- Kronsell, Annica, 2003. *Gender, power and European integration theory*. Texten skriven för konferensen Gender and Power in the New Europe, vid the 5th European Feminist Research Conference, 20-24 augusti 2003. Lund Universitet. www.5thfeminist.lu.se/filer/abstract_675b.pdf (senast 050524)
- March, James G., och Olsen, Johan P., 1998. *The institutional dynamics of International Political Orders*. *International Organization* vol.52, nr. 4, 1998, s.943–969. The IO Foundation and the Massachusetts Institute of Technology.
- Platek, Monika, 2004. *Hostages of destiny: gender issues in today's Poland*. *Feminist Review* nr 76 s.5-25
- Pollack, Mark A., 2004. *The New Institutionalisms and European Integration* s.137-156 i Wiener, A. och Diez, T. *European Integration Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Risse, Thomas; Ropp, Stephen C.; Kathryn Sikkink, 1999. *The Power or Human Rights. Intyernational Norms and Domestic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Risse, Thomas, 2000: "Let's argue!" *Communicative Action in World Politics*. International Organization vol.54, no.1, Winter 2000, s. 1–39
- Risse, Thomas, 2004. *Social Constructivism and European Integration* s.159-176 i Wiener, A. och Diez, T. *European Integration Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- United Nations/ ECE Statistical Division, 2000. *Women and men in Europe and North America*. Geneva: United Nations Publications
- Waever, Ole, 2004. *Discursive Approaches* s.197-215 i Wiener, A. och Diez, T. *European Integration Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Watson, Peggy, 2000. *EU enlargement and East-West differences*. Journal of European Public Policy vol .7 nr.3 s.369-384.
- Woodward Alison, 2003 *European Gender Mainstreaming: Promises and Pitfalls of Transformative Policy*. *Review of Policy Research*: 2003, volume: 20, issue: 1, pages: 65-68.
- Zielinska, Eleonora, 2002. *Equal opportunities for men and women in Poland*. S.355-460 i *Monitoring the EU-accession process: equal opportunities for women and men*. Rapport från EOWM: Equal Opportunities for Women and Men in the European Union Accession Process (the Open Society Foundation Romania och the Network Women's Programme of the Open Society Institute, Romania). <http://www.eonet.ro> (senast 050514)

Officiella EU-dokument:

- COM 1995 *White Paper from the Commission – preparation of the associated countries of Central and Eastern Europe for Integration into the Internal Market of the Union*.
http://europa.eu.int/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=en&DosId=100185
(Senast 050520)
- COM 1996 *Égalité entre Femmes et Hommes*.
http://europa.eu.int/comm/employment_social/equ_opp/com9667.htm (Senast 050520)
- COM 1997 *AGENDA 2000 : (I) FOR A STRONGER AND WIDER UNION - (II) The challenge of enlargement*
http://europa.eu.int/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=en&DosId=20085
(Senast 050520)
- COM 1998. *REGULAR REPORT from the Commission on Poland's progress*

towards accession

http://europa.eu.int/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=en&DosId=141780
(Senast 050520)

COM 1999 REGULAR REPORT from the Commission on Poland's progress towards accession

http://europa.eu.int/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=en&DosId=150846
(Senast 050520)

COM 2000a *På väg mot en gemenskapens ramstrategi för jämställdhet (2001-2005)*

http://europa.eu.int/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=en&DosId=157561
(Senast 050520)

COM 2000b *REGULAR REPORT FROM THE COMMISSION on Poland's progress towards accession*

http://europa.eu.int/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=en&DosId=160014
(Senast 050520)

COM 2003a *RAPPORT FRÅN KOMMISSIONEN TILL RÅDET, EUROPAPARLAMENTET, EUROPEISKA EKONOMISKA OCH SOCIALA KOMMITTÉN OCH REGIONKOMMITTÉN Årlig rapport om jämställdhet i Europeiska unionen 2002*

http://europa.eu.int/eurlex/lex/LexUriServ/site/sv/com/2003/com2003_0098sv01.pdf
(senast 050522)

COM 2003b *COMPREHENSIVE MONITORING REPORT OF THE EUROPEAN COMMISSION on the state of preparedness for EU membership of the Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovenia and Slovakia.*

http://europa.eu.int/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=en&DosId=186550
(Senast 050520)

EP 2001 (Committee on Women's Rights and Equal Opportunities) *DRAFT REPORT on sexual and reproductive health and rights*

<http://www.europarl.eu.int/meetdocs/committees/femm/20020417/463603EN.pdf>
(Senast 050521)

Konsoliderad version av fördraget om upprättandet av Europeiska Gemenskapen

<http://europa.eu.int/eur-lex/lex/sv/treaties/dat/12002E/htm/12002E.html>
(Senast 050520)

Polen- Antagande av gemenskapens regelverk. Sammanfattning. Senast ändrad 041212.

<http://europa.eu.int/scadplus/leg/sv/lvb/e02106.htm> (senast 050521)

Internet:

CIA World Fact Book

<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/pl.html>

(Senast 050523)

Federation for Women and Family Planning *et al.* 1998 *Women's organizations appeal to EU.*

<http://www.oska.org.pl/english/womeninpoland/organizations/>

(Senast 050520)

Federation for Women and Family Planning *et al.* 2003. *Open letter to European Union Key Politicians.*

<http://www.womenlobby.org/documents.asp?DocID=544> (Senast 050520)

Intervjuer:

Grabowska, Magda.

Doktorandstudent i sociologi vid Rutger's University, USA. Gör idag sitt "Field Work" på Oska i Warszawa, där hon tidigare (t.ex. under valkampanjen om EU) arbetade.

050427

Sarata, Natalia.

Anställd på organisationen Efka i Kraków, med flera olika ansvarsområden, t.ex. ansvarig för biblioteket och kursverksamheten "Akademia Feministyczna".

050425

Wisniewski, Jakub.

Anställd på UKIE: Urząd Komitet Integracja Europejski, kommissionen för EU-integration, i Warszawa.

050506

Extra tack till:

Lidia, Agnieszka, Monika

(för Polen-expertis och kontakter)